

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Ἡ τροφή

ΤΟ ΜΑΖΕΜΑ

Ἡ μεγαλύτερα ἀνάγκη διὰ τὸν ἄνθρωπον καθὼς καὶ διὰ τὰ ζῷα εἶναι ἡ τροφή. Διὰ τὴν ζήσιν ὁ ἄνθρωπος, ἔπρεπε νὰ τρώγῃ καὶ νὰ φροντίζῃ νὰ μὴ φαγῶθῃ. Ὁ πρωτόγονος γενικὰ εὐρίσκει πολὺ δύσκολα τὴν τροφήν του. Τὴν παίρνει ὅπου τύχῃ. Μαζεύει καρπούς, βγάζει ρίζας, κυνηγᾷ, ψαρεύει. Ἀργότερα ἔμαθε νὰ τρέφῃ ζῷα καὶ ἀκόμη ἀργότερα νὰ καλλιεργῇ τὴν γῆν.

Ὑπάρχουν τόποι εὐλογημένοι, ὅπου οἱ καρποὶ εἶναι τόσο ἀφθονοὶ καὶ τόσο πρόχειροι, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀπλώσῃ τὸ χέρι του διὰ νὰ τοὺς λάβῃ. Αὐτοὶ οἱ τόποι ὅμως εἶναι σπάνιοι, ἐνῶ εἰς χώρας ὀλιγώτερον εὐνοημένας ἀπὸ τὴν φύσιν, ἰδίως εἰς τὰ ψυχρὰ κλίματα, ὅπου χρειάζεται περισσότερο τροφή, ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ζήσιν. Ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τρέχῃ ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ πολλάκις ἔμενε νηστικὸς ὅπως τὰ ζῷα.

Νὰ πιστεύσωμεν μερικὸς ἀρχαιολόγους, οἱ ὅποιοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' ἀρχὰς ἦτο μόνον ὀπωροφάγος; Ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τῆς σιαγόνης καὶ τῶν ὀδόντων καθὼς καὶ τοῦ στομάχου του μᾶς πείθουν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἔτρωγεν ἀπ' ὅλα. Πρέπει μάλιστα τὸν παλαιότερον ἄνθρωπον νὰ τὸν φαντασθῶμεν ἀρκετὰ καταδεκτικόν. Τρώγει ἀπ' ὅλα καὶ ὅ,τι εὐρίσκει. Τὰ βελανίδια, τὰ δαμάσκηνα, τὰ κούμαρα, τὰ καρύδια καὶ τὰ λεπτοκάρυα, τὰ κάστανα, τὰ ἀγριοκέρασα τὰ διαφιλονικεῖ μὲ τὰ πουλιὰ καὶ τοὺς χοίρους, τοὺς χουρμάδες καὶ τὰ φιστίκια μοιράζεται μὲ τοὺς πιθήκους. Τὸν χει-

μῶνα ὅταν λείπουν οἱ καρποί, ξεθάπτει μὲ ἓνα μυτερὸ ξύλο καρόττα, ρεπάνια, ραφανίδες, πατάτες. Καὶ ὅταν λείπουν ὅλα αὐτά, περιορίζεται εἰς τὰ χόρτα. Τὰ αὐγὰ τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ἔρπετῶν, τὰ μαλάκια τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ γλυκοῦ νεροῦ, στρείδια, μύδια, βάτραχοι καὶ σαλιάγχοι εἶναι περιζήτητοι. Δὲν περιφρονεῖ ὅμως τοὺς ποντικούς, τὰ σκουλήκια, φωλεὰς χελιδονιῶν, ἀκρίδες, κάμπιες. Ἀκόμη καὶ σαῦρες καὶ φίδια πλουτίζουν τὸ ἔδεσματολόγιόν του.

Κάποτε ἡ τύχη τοῦ στέλλει κανένα μεγαλύτερον ζῷον, τὸ ὁποῖον εἴτε ἀπέθανεν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον εἴτε ἔπεσεν ἀπὸ τὸν κρημνόν. Τότε γίνεται σωστὸ φαγοπότι, ἀπαράλλακτα ὅπως περιγράφουν οἱ περιηγηταὶ τοὺς ἀγρίους, ποὺ περνοῦν ὀλόκληρον ἑβδομάδα μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των ἐπάνω εἰς μίαν φάλαιναν, τὴν ὁποίαν τὰ κύματα ἔρριψαν εἰς τὴν ξηράν.

Γενικὰ ἡ ζωὴ τῶν παλαιωτάτων προγόνων μας ἦτο θλιβερά. Ἡ κυριωτέρα των μέριμνα εἶναι πῶς νὰ εὔρουν τροφήν, διὰ νὰ ἡσυχάσουν τὴν ἐξέγερσιν τοῦ στομάχου. Ἀκόμη δυσκολωτέρα γίνεται εἰς τὰς ψυχρὰς ἢ βροχερὰς ἡμέρας τοῦ χειμῶνος καὶ εἰς τὰς καυστικὰς τοῦ θέρους. Κακοκαιρίαι καὶ ἀσθένειαι τοὺς θερίζουν ἀλύπητα. Τὸ μόνο ποὺ τοὺς σώζει εἶναι ἡ ἀφροντισία των. Περνοῦν μὲ ἐκεῖνο ποὺ τοὺς δίδει ἡ ἡμέρα καὶ δὲν σκοτίζονται διὰ τὴν αὔριον. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ζοῦν καὶ σήμερον πολλοὶ ἄγριοι, ὅπως αὐτοὶ π.χ. ποὺ κατοικοῦν εἰς τὰ πυκνὰ δάση τῆς Σουμάτρας.

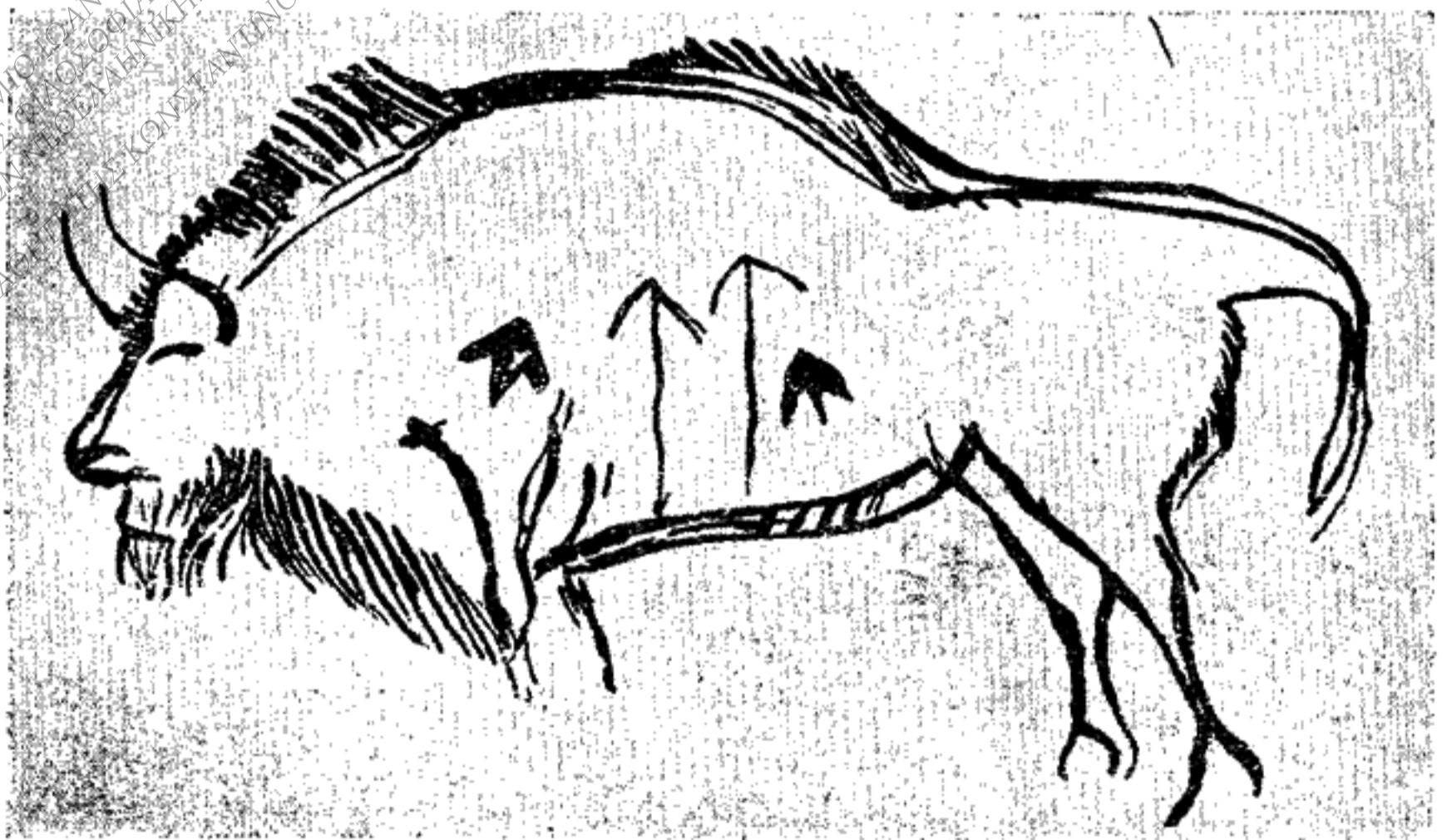
ΤΟ ΚΥΝΗΓΙ

Τὸ κυνήγι εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅπως καὶ εἰς τὴν γάταν, τὸν σκύλον καὶ περισσότερον ἀκόμη εἰς τὰ ἄγρια θηρία. Τὸν παλαιότερον καιρὸν ὅμως τὸ κυνήγι δὲν ἦτο διασκεδάσις, ἀλλὰ σοβαρὰ ἐνασχόλησις. Οἱ ἄνθρωποι ἐπήγαιναν εἰς τὸ κυνήγι ὅπως πηγαίνουν σήμερα εἰς τὴν ἐργασίαν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολὺ ἀδυνατώτερος ἀπὸ τὰ μεγάλα ζῷα. Δὲν ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ταύρου ἢ τοῦ βονάσου, τὴν ταχύτητα τῆς ἐλάφου, τὰ πτερὰ τῆς περιστερᾶς ἢ τοῦ ἰέρακος καὶ εἶναι κουνούπι ἔμπρὸς εἰς τὸν ἐλέφαντα, τὸν ρινόκερον καὶ τὸν μα-

Χ. Θεοδωρίδου—Α. Λαζάρου Ἱστορία Α' Γυμνασίου Ἔκδοσ. Γ' 2

μούθ. Ἄλλ' εἶχεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὸν προώριζε νὰ γίνῃ βασιλεὺς τῆς γῆς, τὸ μυαλό, τὴν ἐξυπνάδα.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερταλ, πού ἔχει ὡς μοναδικὸν ὄπλον τὴν πέτραν εἴτε τὸ ρόπαλον, φονεύει τὰ πολὺ μικρὰ ζῶα. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὰ μεγαλύτερα θηρία τῆς ἐποχῆς, μὲ τὴν ἄρκτον, τὴν τίγριν, ἀκόμη ὀλιγώτερον μὲ τὸν πελώριον μαμούθ. Μὲ τὰ ὄπλα πού διαθέτει εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ προσβάλῃ ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ τὰ καταβάλῃ ὕστερον ἀπὸ πάλιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ὑποκύπτει πολλάκις ὁ ἴδιος.

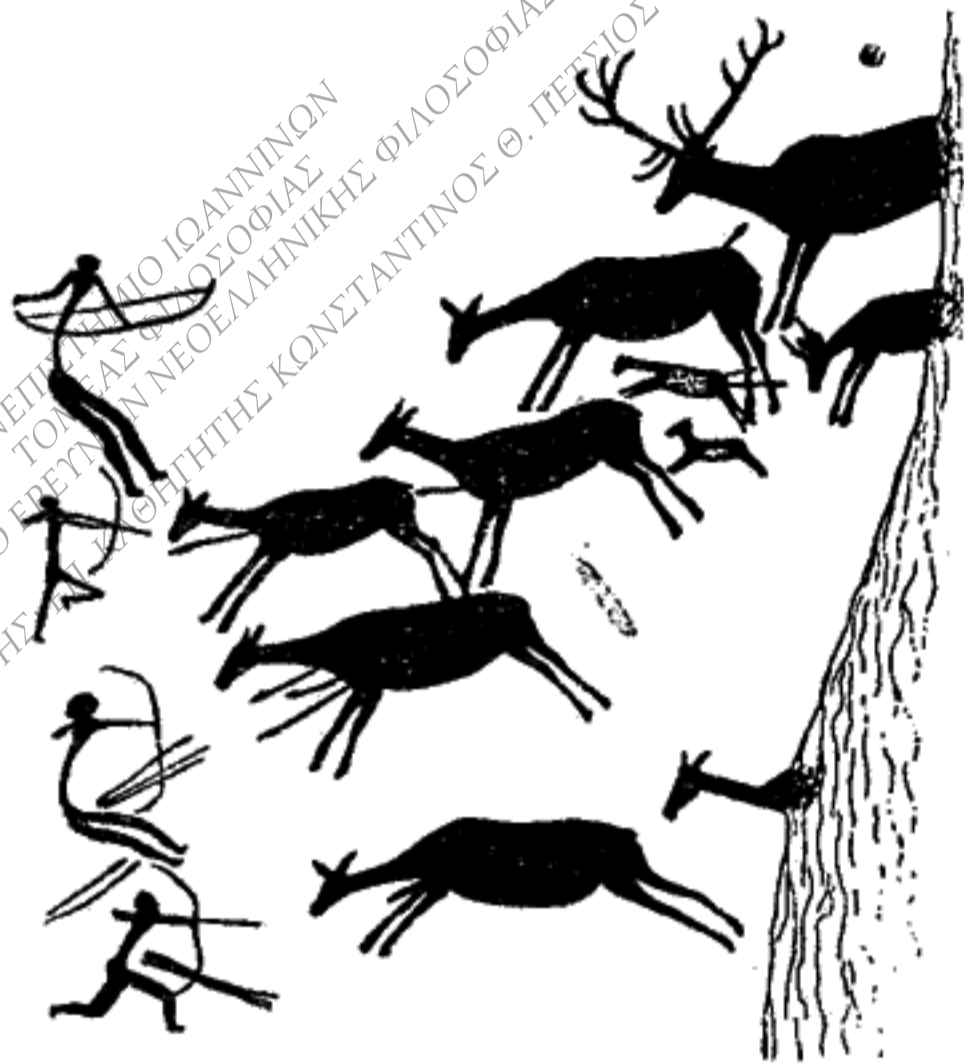

Βόνασος τρυπημένος μὲ πολλὰ βέλη
(ἀπὸ σπήλαιον τῆς Ν. Γαλλίας)

Ὁ τεχνίτης εἰκόνισε τὸν βόνασον ἔπάνω εἰς τὸν βράχον εἴτε ἀπὸ ὑπερηφάνειαν, διότι τὸν εἶχε φονεύσει, εἴτε διότι νομίζει ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ κατορθώσῃ νὰ τὸν φονεύσῃ εὐκολά.

ἔχει ὅμως ἰκανότητάς, τὰς ὁποίας δὲν ἔχομεν ἡμεῖς σήμερα. Βλέπει, ἀκούει καλύτερα καὶ ἔχει ὄσρησιν ὀξυτέραν. Ἡμπορεῖ μὲ τὸ τρέξιμόν νὰ πιάσῃ ζῶα, ὅπως βλέπομεν σήμερα εἰς τοὺς ἀγρίους τῆς Αὐστραλίας. Εἰς τὰ μέσα πού τοῦ δίδει ἡ εὐκινησία τοῦ σώματος ἔρχεται νὰ προστεθῇ ἡ πονηρία. Γνωρίζει πολλοὺς τρόπους νὰ ξεγελάσῃ τὰ ζῶα, νὰ προσελκύσῃ τὰ πτηνά.

Συστηματικώτερος κυνηγός είναι ο άνθρωπος του Κρομανιόν. Έχει τελειοποιήσει τα μέσα. Μεταχειρίζεται ξόβεργες, πλεμάτια, παγίδες δια τα ζώα, τα όποια δέν τολμᾶ νὰ προσβάλη ἀπ' εὐθείας. Κοντὰ εἰς τὰς πηγὰς, ὅπου ἔρχονται νὰ ξεδιψάσουν τὰ ἄγρια θηρία, σκάπτει λάκκους, καρφώνει μυτερούς πασσάλους εἰς τὸ βάθος καὶ τοὺς σκεπάζει μὲ χόρτα. Οἱ ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν ὀλόκληρον σειρὰν τοιούτων παγίδων. Ἐπίσης εἰς τοὺς τοίχους τῶν σπηλαίων εὐρίσκομεν εἰκόνας των. Ἀργότερα πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῶν πάγων ἀνεκάλυψαν τὸ τόξον, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει νὰ προσβάλλουν τὰ μεγάλα ζῶα ἀπὸ μακρὰν.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων
κυνηγοῦν τεράνδους

Τοιχογραφία εἰς σπήλαιον τῆς Ἰσπανίας.

Διὰ νὰ κυνηγήσουν τὰ μεγαλύτερα ζῶα οἱ ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων ὀργανώνουν ὁμαδικὰς ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι διαρκοῦν πολλὰς ἡμέρας.

Διὰ νὰ κυνηγήσουν τὰ μεγαλύτερα ζῶα οἱ ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων ὀργανώνουν ὁμαδικὰς ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι διαρκοῦν πολλὰς ἡμέρας.

Εἰς ὠρισμένα μέρη, ἰδίως εἰς τοὺς πρόποδας κρημνῶν, ἀνεκάλυψαν ὀλοκλήρους σωροὺς ἀπὸ κόκκαλα ἀλόγων εἴτε μαμούθ. Πῶς κατῶρθωναν νὰ φονεύουν τὰ μεγάλα αὐτὰ ζῶα καὶ εἰς τόσον μεγάλον ἀριθμόν;

Ἐπιπλέον ὅτι εἶχαν ἐπινοήσει ὀλόκληρον σοφὸν σύστημα. Ἔστηναν πασσάλους εἰς δύο σειρὰς καὶ περιώριζαν τοιούτοτρόπως ἓνα διάδρομον μεταξύ των, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς ἓνα ἀφανῆ κρημνόν. Ὑστερα μὲ φωνὰς, μὲ πέτρες, μὲ ἀναμμένα δαδιά ὑπεχρέωναν τὰ ζῶα νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὸν διάδρομον αὐτὸν καὶ νὰ πέσουν εἰς τὸν κρημνόν.

ΤΟ ΨΑΡΕΥΜΑ

Ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε πολὺ ἔνωρις νὰ ψαρεύη. Εἰς τὴν ἀρ-

χὴν ψαρεύει χωρὶς κανέν ἔργαλειον. Οἱ ἄγριοι καὶ σήμερα εἶναι σπουδαῖοι κολυμβηταὶ καὶ δύται. Κατορθώνουν νὰ πιά-
νουν τὰ ψάρια μὲ τὸ κολύμβημα, τὰ σκοτώνουν μὲ τὰ δόντια
καὶ τὰ τρώγουν ὡμά.

Πολὺ ἔνωρις ὅμως ἐπενόησαν διάφορα ἔργαλεῖα, ραβδιὰ
μυτερὰ ἢ διχαλωτά, ἀργότερα ἀγγίστρια ἀπὸ κόκκαλο εἶτε
ἀπὸ κέρατο. Διὰ νὰ τρυπήσουν τὰ μεγαλύτερα ψάρια, μετα-
χειρίζονται ἓνα μεγάλο ξύλο μυτερὸ (καμάκι).

Ἐπίσης πολὺ ἔνωρις ἔμαθεν ὁ ἄνθρωπος νὰ κατασκευ-
άζη πλεμάτια ἀπὸ βοῦρλα, ἀπὸ ἴνας δένδρων καὶ ἀπὸ κλά-
δους ἰτέας.

Τὸ ψάρευμα ἦτο ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα βιοποριστικὰ μέ-
σα τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων, ἰδίως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι
ἐξηπλώθησαν εἰς τὰ βορειότερα τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Βαλτι-
κὴν καὶ τὴν Βόρειον θάλασσαν, εἰς τὴν Σκανδιναυικὴν χερ-
σόνησον, ὅπως τὸ μαρτυροῦν εὐρήματα ἀπὸ παλαιοτάτας
ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ μέρη αὐτά. Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι
τῶν λιμναίων κατοικιῶν ἔζησαν ἀπὸ τὸ ψάρευμα.

Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

Ἡ κτηνοτροφία προῆλθεν ἀπὸ τὸ κυνήγι. Εἰς τὴν ἀρχὴν
ὁ ἄνθρωπος ἐφόνευε τὰ ζῶα ποὺ ἔπιανε. Δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν
ιδέαν τῆς προμηθείας. Ἐφόνευεν ὀλόκληρον ζῶον διὰ νὰ πά-
ρη ὀλίγα κομμάτια, ὅ,τι τοῦ χρειάζεται διὰ μίαν ἢ δύο ἡμέ-
ρας, πολλάκις τὰ τρυφερώτερα μέρη, καὶ ἄφινε τὸ ὑπόλοιπον.

Μεγάλην ψυχικὴν πρόοδον σημαίνει ἡ ἀντίληψις τῆς προμη-
θείας, τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον.
Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν σπηλαίων διατηροῦν ἤδη
ζῶα καὶ γενικῶς ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῶν
πάγων περνᾷ ἀπὸ τὸ κυνήγι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, χωρὶς,
ἐννοεῖται, νὰ ἐγκαταλείψη τὸ κυνήγι.

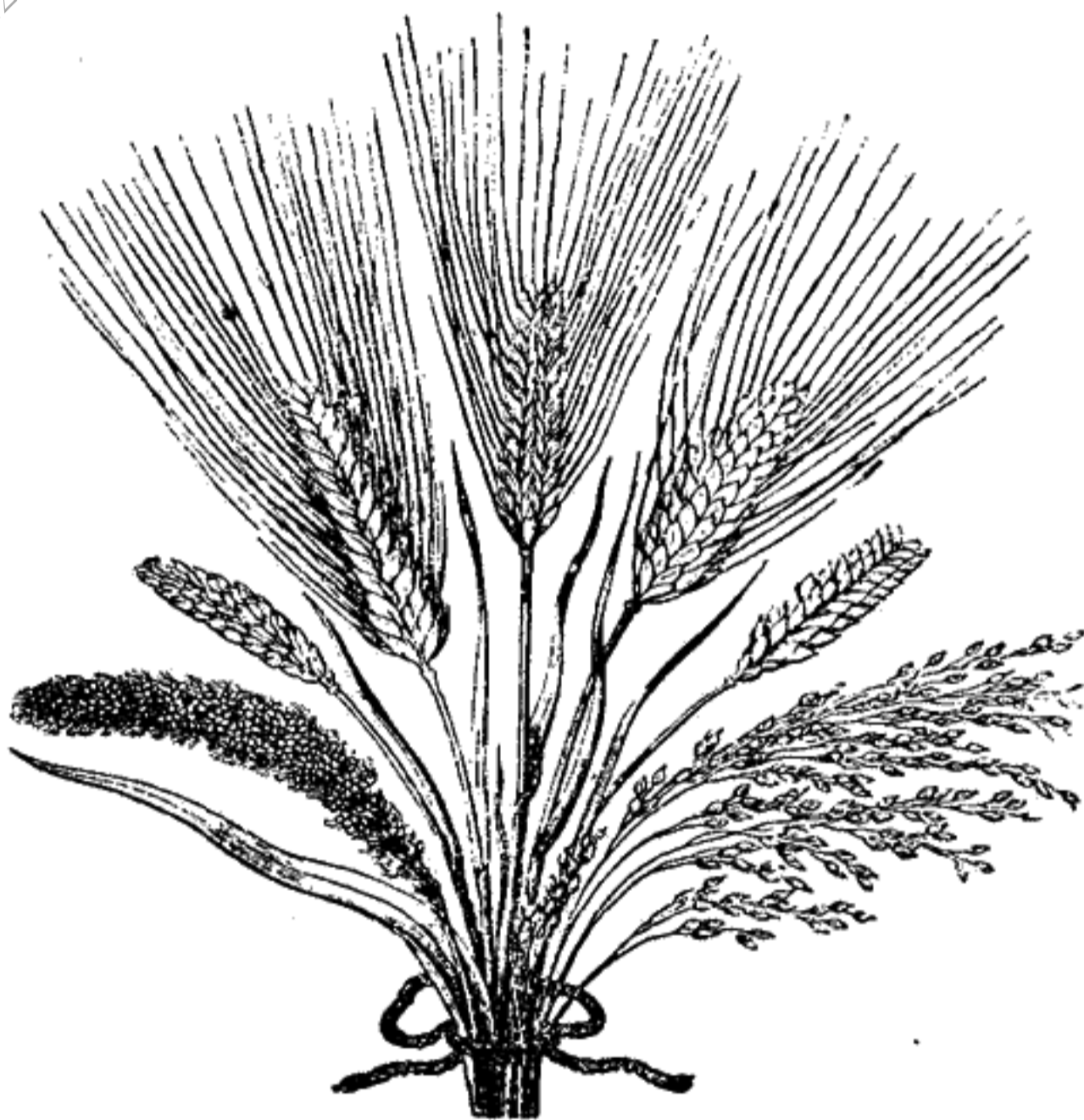
Ὁ παλαιότερος ἄνθρωπος ἔχει ἐχθρικὴν στάσιν ἀπέναντι τῶν
ζῶων. Βλέπει ὅτι εἶναι κίνδυνος διὰ τὴν ζωὴν του καὶ
ἐννοεῖ νὰ τὰ ἐξολοθρεύσῃ. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ὑπάρχει συγγέ-
νεια μεταξὺ ζῶων καὶ ἀνθρώπου. Αἰσθάνεται συμπάθειαν
πρὸς μερικὰ ζῶα, θέλει νὰ τὰ κρατήσῃ διὰ νὰ τὰ βλέπῃ καὶ
νὰ τὰ ἐπιδεικνύῃ εἰς τοὺς ἄλλους. Τὸν χειμῶνα πολλὰ ζῶα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ πρώτη τελειοποίησις τοῦ ἐργαλείου ἐγένετο, ὅταν εἰς τὸ ἄκρον ἐπρόσθεσαν ἓνα βάρος εἴτε μετεχειρίσθησαν ράβδους διχαλωτάς, τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἄκρον ἐβύθιζαν εἰς τὴν γῆν, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἐχρησίμευε νὰ τὸ πατοῦν μὲ τὸ πόδι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγένετο ἡ ἄρχὴ τοῦ ἐργαλείου, τὸ ὁποῖον οἱ κηπουροὶ ὀνομάζουσι λισγάρι εἴτε δικέλλι καὶ ἀπλούστερον τσάπι.

Ἀπὸ τὰ εἴδη τῶν δημητριακῶν ἐκαλλιέργησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ λίθου κριθάρι, σιτάρι, κεχρί, ἐπίσης κουκιά, φακὲς κλπ., ἐνῶ ἡ σίκαλις, ἡ βρώμη, ἐμφανίζονται εἰς τὴν

Δημητριακὰ ἀπὸ τὰς λιμναίας κατοικίας

ἐποχὴν τοῦ ὀρειχάλκου. Τὰ λείψανα τῶν λιμναίων κατοικιῶν ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καθὼς καὶ τὴν βαθμιαίαν μετάβασιν ἀπὸ τὸ κυνήγι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Ὁ ἄνθρωπος τῶν κατοικιῶν αὐτῶν γνωρίζει πολλὰ εἴδη καρπῶν, μῆλα, ἀπίδια, κεράσια, κορό-

μηλα, βελανίδια κλπ. Ἡ καλλιέργεια ὁμως τῶν δένδρων αὐτῶν ἔγινεν ἀργότερα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ὀρειχάλκου.

Ὁ θερισμὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ λίθου γίνεται μὲ πέτρινα μαχαίρια ποὺ ἔχουν σχῆμα δρεπάνου. Τοὺς κόκκους τοὺς ἀλέθουν εἰς πέτρινα γουδιά. Ἀπὸ τὸ ἀλεύρι κάμνουν ψωμάκια μὲ σχῆμα μικρῆς στρογγυλῆς γαλέτας καὶ τὰ ψήνουν ἐπάνω εἰς τὴν πυρωμένην πέτραν τῆς ἐστίας.

Μὲ τὸ πρωτόγονον αὐτὸ ἐργαλεῖον ἡ γεωργία ἦτο φυσικὰ περιορισμένη. Τὸ ἄροτρον τὸ ἀνεκάλυψαν μόλις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποχῆς τοῦ ὀρειχάλκου. Τὸ παλαιον ἄροτρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ξύλον ἀρκετὰ παχὺ καὶ μακρουλόν, ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ ὁποῖου ἐξέχει πρὸς τὰ κάτω μία ξυλινὴ ράβδος. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς ράβδου εἶναι δεμένη μία μυτερὴ πέτρα εἴτε καρφωμένο κέρας μυτερόν ἐπίσης. Τὸ ἄροτρον τὸ σύρουν δύο βόδια, ἐνῶ ἡ πέτρα εἴτε τὸ κέρας σχίζει τὴν γῆν. Τὸ νέον ἐργαλεῖον εἶναι τελειότερον. Κατ' οὐσίαν ὁμως κάμνει τὴν ἴδιαν ἐργασίαν, δηλαδή τρυπᾷ ἢ σχίζει τὴν γῆν. Ἀργότερα τὴν πέτραν ἢ τὸ κέρας θὰ τὸ ἀντικαταστήσουν με σιδηρον. Μὲ τὸ ἄροτρον αὐτὸ εἰργάσθησαν οἱ ἱστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος. Μόλις εἰς τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ οἱ Γερμανοὶ κατεσκεύασαν ἄροτρα ποὺ ἐκινουῦντο ἐπὶ τροχῶν καὶ εἶχαν πλατὺ σιδηροῦν ὕννιον, τὸ ὁποῖον κατῶρθωσεν ὄχι μόνον νὰ σχίζει τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ νὰ ανασηκῶνῃ τοὺς βῶλους.

2. Ἀρχαὶ βιομηχανίας: Ἐργαλεῖα καὶ ὄπλα

Η ΦΩΤΙΑ

Μὲ τὴν ἐξυπνάδα του μόνον ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ κατῶρθωνεν ὅσα κατῶρθωσεν εἰς τὴν τέχνην, ἂν δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὴ φωτιά, μίαν δύναμιν ὠφέλιμον καὶ ἐπικίνδυνον μαζί. Τὴν σημασίαν τῆς τὴν ἀνεγνώρισεν ὁ ἄνθρωπος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἐθεοποίησε τὴ φωτιά καὶ τῆς ἔδωσε μυστηριώδη ἀρχήν. Διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ φωτιά ἦτο ἀπὸ τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς τοῦ θεοῦ καί, ὅταν ὁ Προμηθεὺς τὴν ἔκλεψε διὰ νὰ τὴν δωρήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὁ Ζεὺς τὸν ἐτιμώρησε σκληρὰ. Εἰς ἄλλα μέρη ἡ φωτιά εἶναι ὁ ἴδιος ὁ

Θεός. Οί Ἴνδοι τὴν τιμοῦν μὲ τελετὰς καὶ ὕμνους, οἱ Πέρσαι τὴν ἐλάτρευαν ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια. Ὑπάρχουν πολλαὶ εὐκαιρίαι διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ φωτιά καταβίνει ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Αἱ ἀστραπαὶ καίουν τὰ ξηρὰ δάση καὶ παρέχουν θέαμα θαυμάσιον καὶ τρομακτικόν. Ἐπίσης ἀναβαίνει ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς ὡς λάβα καὶ ὡς φλεγόμενον ἀέριον. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἔγινε τυχαίως καὶ εἰς πολλὰ συγχρόνως μέρη.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἤδη ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερταλ γνωρίζει καὶ μεταχειρίζεται τὴν φωτιά, ὥστε ἔχουν δίκαιον ὅσοι λέγουν ὅτι ἡ χρῆσις τῆς φωτιᾶς διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ ζῶα.

Ἀφοῦ ἐγνώρισε τὰς εὐεργετικὰς τῆς ιδιότητας, ἦτο φυσικὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ θελήσῃ νὰ τὴν διατηρήσῃ μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ καθυστερημένοι λαοὶ περισσότερο φροντίζουν νὰ τὴν φυλάττουν καὶ νὰ τὴν δανείζονται παρὰ νὰ τὴν ἀνάπτουν.

Ἀργότερα, ἀλλ' ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν πάγων, εὐρίσκουν τρόπον νὰ ἀνάπτουν φωτιά. Ὁ ἀπλούστερος καὶ γνωστότερος τρόπος ἦτο μὲ τὴν τριβὴν. Τὴν συνήθειαν αὐτὴν τὴν ἔχουν ἀκόμη σήμερον οἱ ἄγριοι. Εἴτε τρίβουν ἀπλῶς δύο ξύλα εἴτε μεταχειρίζονται τὸ ἓνα ὡς τρυπάνι ἢ πριόνι. Μὲ τὴν σπίθα πού βγάζει ἀνάπτουν ξηρὰ φύλλα. Ἀργότερα ἔμαθαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν σπίθαν ἀπὸ πέτρες, ἰδίως ἀπὸ τὸν πυριτόλιθον (τσακμάκι). Ἡ συνήθεια νὰ ἀνάπτουν φωτιά μὲ πέτρα ἐγενικεύθη καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΤΑ ΥΛΙΚΑ

Τὸ ζῶον εἶναι ἐφοδιασμένον μὲ τὰ ὄργανα πού τοῦ χρειάζονται διὰ νὰ ζήσῃ (πόδια, νύχια, δόντια κλπ.). Ὁ ἄνθρωπος ὅμως χρειάζεται νὰ ἐφοδιάσῃ τὰ μέλη του μὲ ἐργαλεῖα, τὰ ὅποια λαμβάνει ἀπὸ τὴν φύσιν. Τὰ ὑλικά, πού ἔθετεν ἡ φύσις εἰς τὴν διάθεσίν του, εἶναι ξύλον, πέτρα, ὄστρακα, κόκκαλον, κέρατα, χῶμα, μέταλλα (χαλκός, ὀρείχαλκος, σίδηρος).

ΤΟ ΞΥΛΟΝ

Τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα τὰ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ φυτικὸν βασίλειον.

Τὸ δένδρον τοῦ ἔδωσε τὸ ρόπαλον, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτόν του, κλαδιά διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὴν κλίνην του εἴτε τὴν καλύβην του, σανίδας διὰ νὰ κατασκευάσῃ ἐπιπλα, τὸ μυτερὸ ραβδί, μὲ τὸ ὁποῖον ἔσκαψε τὴν γῆν, φλοιούς διὰ νὰ σκεπάσῃ τὸ σῶμα του.

Ἐπίσης ἀπὸ τὰ φυτὰ ἔλαβε τὰ πρῶτα δοχεῖα, κολοκύθα, νεροκολοκύθες, χονδρὰ καλάμια καὶ ἰνδοκάρυδα εἰς τὰς θερμὰς χώρας. Ὑστερα ὅταν τοῦ ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ κατασκευάσῃ ὅμοια δοχεῖα, ἔκαμε ποτήρια, γαβάθες, κουτάλια ἀπὸ ξύλον. Ἐπλεξε καλάμια, ἄχυρα, ἰτιές διὰ νὰ κάμῃ καλάθια καὶ πανέρια.

ΠΕΤΡΑ, ΚΟΚΚΑΛΑ, ΚΕΡΑΤΑ, ΚΟΓΧΥΛΙΑ

Τὸ ξύλον ὅμως εἶναι μαλακὸν καὶ δὲν ταιριάζει διὰ κάθε χρῆσιν. Εἰς ἄλλας περιστάσεις ὁ ἄνθρωπος ἐχρειάζετο ὑλικὸν σκληρότερον. Μερικοὶ ἰσχυρίσθησαν τελευταίως ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν πέτραν μετεχειρίσθη τὰ κογχύλια καὶ ὅτι αὐτὰ ἔπαιξαν σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν πρωτόγονον βιομηχανίαν. Τὰ κογχύλια καὶ γενικῶς τὰ ὄστρακα ἐπρομήθευσαν εἰς τὸν πρωτόγονον ὄχι μόνον κοσμήματα καὶ νόμισμα, ἀλλὰ καὶ φτυάρια, ἀγγεῖα, κουτάλια, μαχαίρια, ἀγγίστρια. Ἐχρησίμευσαν διὰ νὰ σκάπτῃ τὴν γῆν καὶ διὰ νὰ κόπτῃ τὰ δένδρα. Πολλὰ ἐργαλεῖα ἐμιμήθησαν τὸ σχῆμα των.

Τὸ κυριώτερον ὅμως ὑλικόν, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος διὰ τὰ ἐργαλεῖα του, εἶναι ἡ πέτρα. Ἡ χρῆσις της εἶναι τόσο γενικὴ καὶ τόσο παγκόσμιος καὶ αἱ ὑπηρεσίαι της εἶναι τόσο μεγάλαι, ὥστε εἰς πολλὰ μέρη τὴν ἐθεοποίησαν καὶ τὴν ἐλάτρευσαν, ὅπως εἰς τοὺς Δελφοὺς π.χ., εἰς τὴν Μέκκαν κλπ.

Μὲ τὴν πέτραν ὤπλισε τὸ χέρι του ὁ ἄνθρωπος, εἴτε διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτόν του εἴτε διὰ νὰ ἐπιτεθῇ. Ἡ χρῆσις της διήρκεσε πολλὰς χιλιετηρίδας καὶ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς πρώτης σημαντικωτάτης βιομηχανίας καὶ τοῦ παλαιότερου πολιτισμοῦ.

Λέγοντες πέτραν έννοοῦμεν κυρίως τόν πυριτόλιθον, τήν τσακμακόπετραν, ὅπως λέγουν εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν. Αὐτή εἶναι πολὺ σκληρὰ καὶ ἔχει τήν ιδιότητα ἅμα τήν κτυπήσῃ κανεῖς εἴτε τήν πιέσῃ δυνατά, νὰ σχίζεται εἰς τεμάχια μὲ κοπτεράς ἄκμᾶς καὶ αἰχμᾶς. Τήν θέσιν τῆς πέτρας παίρνουν εἰς ὠρισμένᾶς περιστάσεις τὰ κόκκαλα καὶ τὰ κέρατα.

ΤΟ ΧΩΜΑ, ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ

Ὁ ἄνθρωπος πολὺ ἔνωρίς μετεχειρίσθη τὸ χῶμα, διὰ νὰ κάμη ὅ,τι σήμερα λέγομεν οἰκιακὰ σκεύη. Ἔκαμε λάσπην μὲ χῶμα, ἰδίως μὲ χῶμα ποῦ εἶχεν ἄργιλον μέσα, καὶ τῆς ἔδωσε διάφορα σχήματα ἀπομιμούμενος τὰ δοχεῖα ἀπὸ κολοκύνθην, ἀπὸ ξύλον εἴτε τὰ καλάθια ποῦ εἶχε κατασκευάσει ἀπὸ καλάμια, κλαδιὰ κλπ.

Ἐπῆρχεν ὅμως καὶ ἄλλος τρόπος, τὸν ὁποῖον εὗρισκεν εὐκολώτερον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἑνὸς δοχείου ἀπὸ ἰτιά ἢ ἀπὸ φλοιὸν ἔκαμαν ἓνα ἐπίχρισμα ἀπὸ ἄργιλον, τὸ ἔβαζαν ἔπειτα ἐπάνω εἰς δυνατὴν φλόγα. Τὸ ξύλον ἔκαίετο καὶ ἔμενεν ἓνα πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ σχῆμα τοῦ τύπου ποῦ εἶχε καὶ εἴχε ἔφερε τὰ ἴδια κοσμήματα, τὰ σημάδια δηλαδὴ ἀπὸ τὰ κλαδιὰ ποῦ εἶχαν καὶ.

Ἴδου πῶς γεννῶνται αἱ ἐφευρέσεις. Ἡ καλαθοποιία ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γεννηθῇ ἡ ἀγγειοπλαστική. Ἴσως μάλιστα ἔγινε τυχαίως ἡ ἐφεύρεσις, ἀπὸ κανένα καλάθι δηλαδὴ χρῆσιμο μὲ λάσπη, ποῦ πῆρε φωτιά, διότι τὸ εἶχαν λησμονήσει πλησίον εἰς τὴν ἐστίαν. Ὑμῆνα ἀγγεῖα κατασκεύασαν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν. Τυχαῖαι συμπτώσεις ἔκαμαν νὰ ἐφεύρουν διαρκῶς νέα μέσα διὰ νὰ τὰ τελειοποιήσουν, ἔμαθαν νὰ δίδουν διάφορα σχήματα, νὰ τὰ κοσμοῦν μὲ σχέδια ἀπ' ἔξω, γεωμετρικὰ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἀργότερα παραστάσεις φυσικῶν ἀντικειμένων, νὰ τὰ βερνικῶνουν. Ἀργότερα ἀνεκάλυψαν τὸν τροχὸν καὶ κατασκεύασαν ἰδιαιτέρους φούρνους. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη μία ἀπὸ τὰς σημαντικωτάτας τέχνας.

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΟΠΛΑ

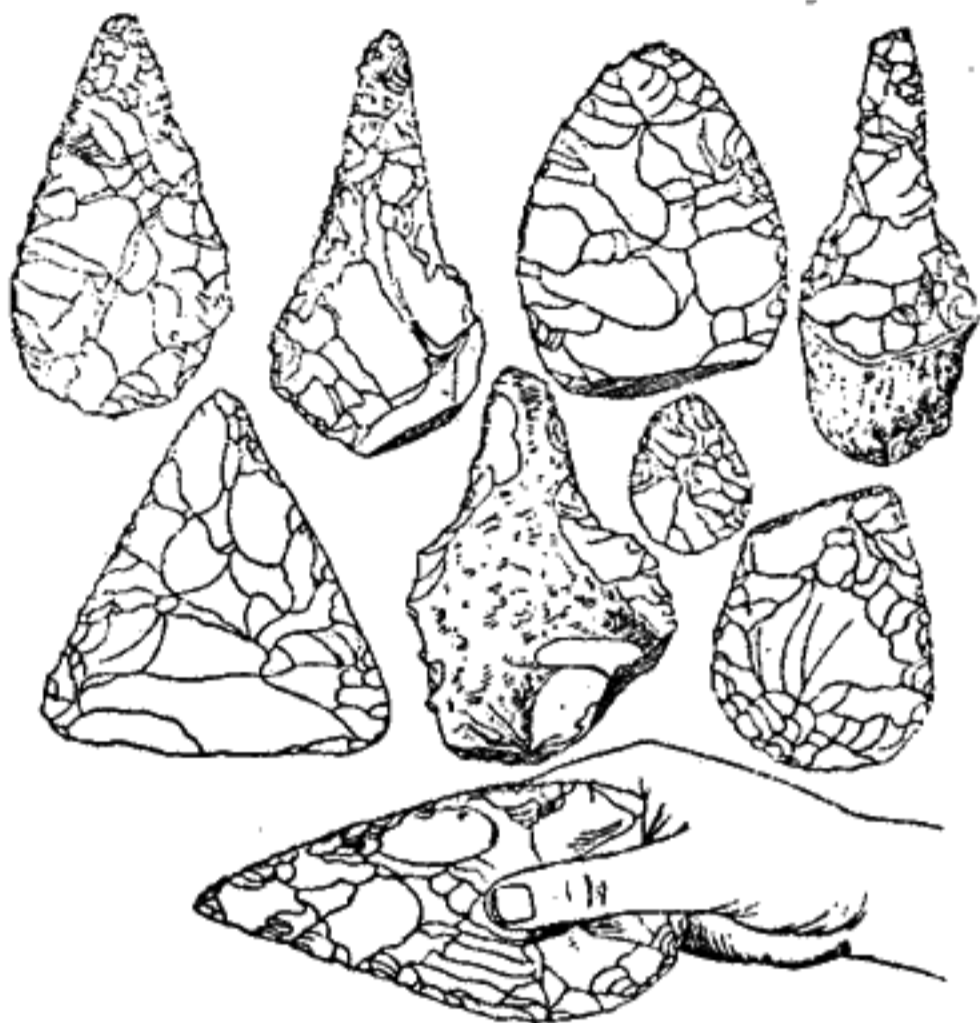
Τὰ παλαιότερα ἐργαλεῖα καὶ ὄπλα ἦσαν ἀπὸ ξύλα, καθὼς εἰ-

παμεν. Ὑποθέτουν ὅτι ὁ παλαιολιθικός ἄνθρωπος μετεχειρίσθη πολὺ τὸ ξύλον, ὅπως οἱ σημερινοὶ κατὰ φύσιν λαοί, πρῶτον ὡς ράβδον ὅπως τοῦ τὸ ἔδιδε κανένα σπασμένο δένδρον, ἀργότερα κατεσκεύασε ρόπαλον, κοντάρι, βέλος, σκαλιστήρι, χέρι διὰ πέλεκυν, κουπιά κλπ.

Τὸ ξύλον ἔμεινε ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ὑλικά εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕως σήμερα. Ἐπειδὴ ὁμως καταστρέφεται εὐκόλα, εἰς τὰ εὐρήματα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς δὲν συναντῶμεν ξύλινα ἐργαλεῖα.

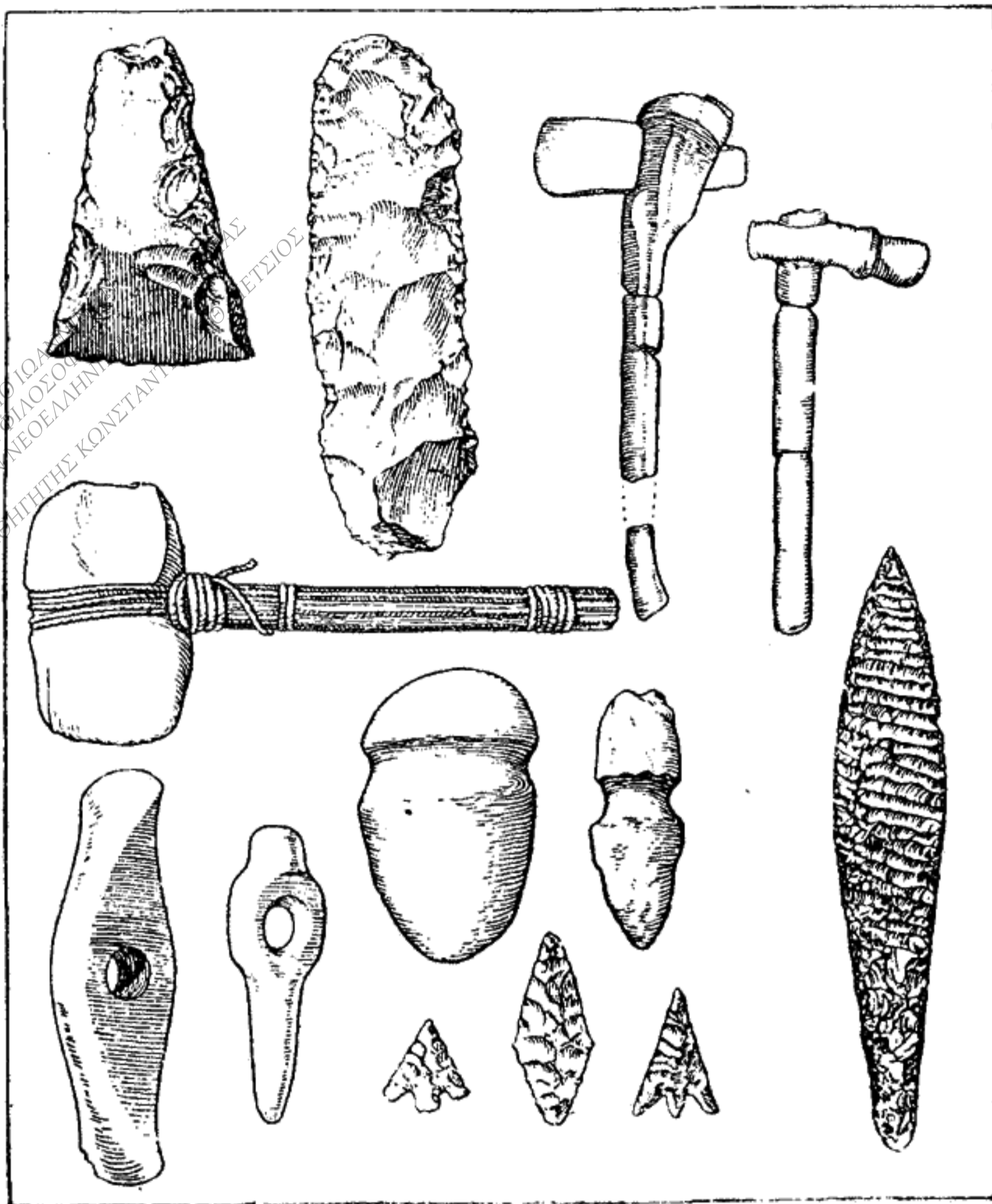
Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερταλ μεταχειρίζεται τὴν πέτραν ὅπως τὴν εὐρίσκει εἰς τὴν φύσιν. Εἰς αὐτὸ δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν πίθηκον, ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ ρίπτῃ πέτρες ἢ καὶ σπάζει μὲ αὐτὰς καρύδια. Πολὺν καιρὸν ἔχει κυρίως ἓνα μόνον ἐργαλεῖον προωρισμένον δι' ὅλας τὰς χρήσεις ὅπως τὸ χέρι τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μοναδικὸν αὐτὸ ἐργαλεῖον εἶναι μία πέτρα μυτερὴ εἰς τὴν μίαν ἄκρην, στρογγυλευμένη εἰς τὴν ἄλλην, διὰ νὰ ἐφαρμόζη καλὰ εἰς τὴν παλάμην. Εἶναι δηλαδὴ ἓνα εἶδος σφῆνα ἀπὸ πέτρα, μὴ χεῖρ ο σ φ η ν α , ὅπως εἶπαν.

Ἀργότερα, οἱ Κρομανιὸν ἰδίως, ἔμαθαν νὰ σπάζουν κομμάτια ἀπὸ τὸν πυριτόλιθον καὶ νὰ τὰ δουλεύουν, νὰ δίνουν ὠρισμένα σχήματα ἀνάλογα μὲ τὴν χρῆσιν, διὰ τὴν ὁποῖαν προορίζονται. Ἀρχικῶς ἔχομεν τέσσαρας τύπους ἐργαλείων : χεῖρ ο σ φ η ν α , αἰ χ μ ῆ (διὰ κοντάρι, ἀργότερα διὰ

Χειρόσφηνες παλαιολιθικῆς ἐποχῆς

Διάφοροι τύποι ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ παλαιότερος ἄνθρωπος ὤπλισε τὸ χέρι του. ἓνα εἶδος ἐργαλείου δι' ὅλας τὰς χρήσεις. Μὲ αὐτὸ ἤμποροῦσε νὰ τρυπήσῃ, νὰ σουβλίσῃ, νὰ σκάψῃ, νὰ κόψῃ, νὰ ξύσῃ. Ἀπὸ τὴν ἀνάποδὴ πάλιν νὰ καταφέρῃ δυνατὸ κτύπημα.

Έργαλεία νεολιθικής εποχής

Από τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐπάνω 1) κοπίδι, 2) σκαπάνη ἀπὸ πέτρα, 3) καὶ 4) πέλεκυς καὶ σφυρί ἀπὸ πέτρα καὶ κέρατο (ἢ λαβή. Πρόσεξε τὴν διαφορετικὴν προσαρμογὴν). Εἰς τὸ μέσον ἓνα δεῖγμα ἀπὸ τὸν τρόπον, ποὺ δένουν οἱ Ἰνδιᾶνοι τῆς Ἀμερικῆς τὸν πέλεκυν εἰς τὴν λαβὴν. Δεξιὰ δύο βαριές ἀπὸ πέτρα. Κάτω δύο πελέκεις ἀπὸ δουλεμένη πέτρα καὶ μετρῦπα εἰς τὸ μέσον, τρεῖς αἰχμαὶ βέλους ἀπὸ πυριτόλιθον καὶ εἰς τὸ ἄκρον δεξιὰ μαχαίρι ἐπίσης ἀπὸ πυριτόλιθον.

βέλη), ξύστρον διὰ δέρματα, γλυφίδα. Ἀργότερα ἔρχονται μαχαίρια, ἐγχειρίδια, τρυπάνια,

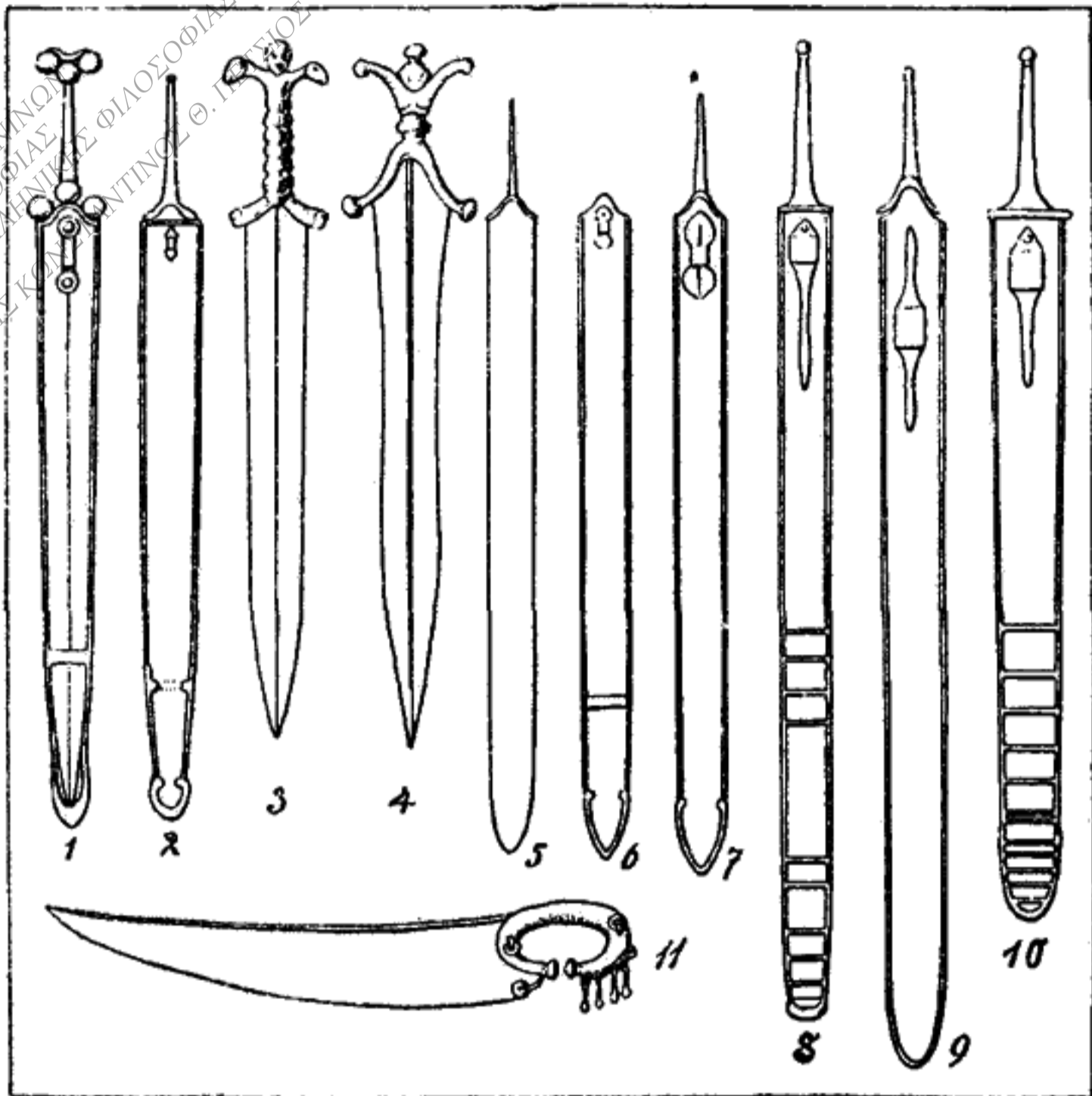
Ἔργαλεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ δρεῖχαλκου

Ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ ἐπάνω δύο πελέκεις ἀπὸ χαλκόν, τρεῖς πελέκεις ἀπὸ δρεῖχαλκον. Εἰς τὸ μέσον τρία ξίφη, ἓνα ἐγχειρίδιον καὶ μιὰ αἰχμὴ βέλους. Κάτω τρία ἀγγεῖα, θήκη καὶ ξίφος, σάλπιγγα ἀπὸ δρεῖχαλκον.

βελόνες, σοῦβλες κλπ. Οἱ Κρομανιὸν πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῶν πάγων μεταχειρίζονται ἀντὶ πέτρας κέρατα

καὶ κόκκαλα τάρανδου, τοῦ κυριωτέρου ζώου, τὸ ὁποῖον κυνηγοῦν, καὶ ἐπιτυγχάνουν λεπτότερα ἔργαλεῖα.

Εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἀρχίζου νὰ μεταχειρίζονται καὶ ἄλλα εἶδη λίθου ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πυριτόλιθον. Ἐπειδὴ αὐτὰ δὲν σχίζονται εἰς κοπτερὰς ἀκμάς, ἀναγκάζονται νὰ τὰ τρίβουν καὶ νὰ τὰ ἀκονίσουν. Ἴσως μάλιστα τὸν τρόπον

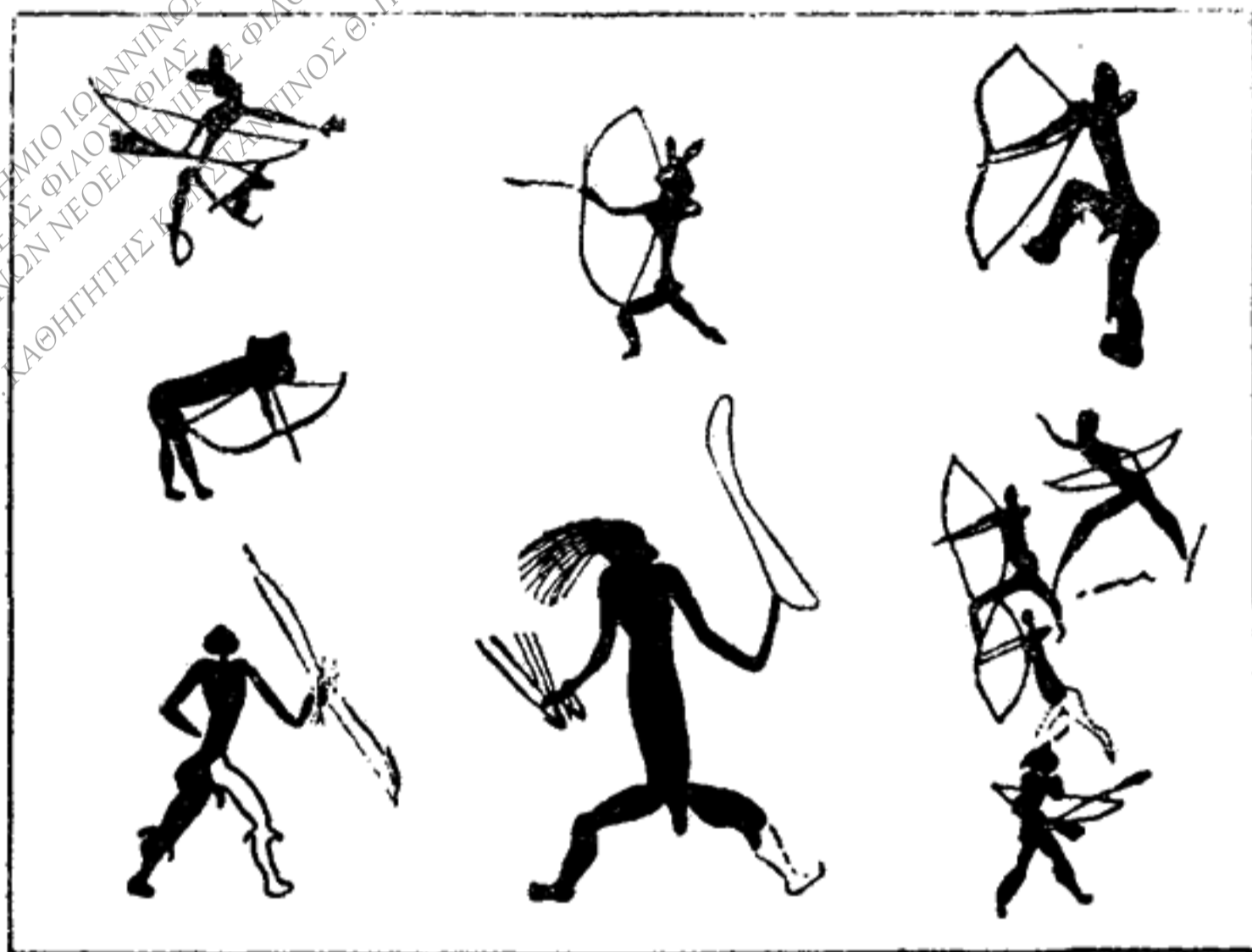
Εἶδη τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου

Διάφοροι τύποι ἀπὸ εἶδη τῆς προχωρημένης τέχνης τοῦ σιδήρου εἰς τὴν Εὐρώπην, προϊόντα τῆς Κελτικῆς βιομηχανίας.

αὐτὸν τῆς ἐργασίας τὸν εἶχαν ἐφαρμόσει πρῶτον εἰς ὑλικά ὀλιγώτερον σκληρά, εἰς ξύλα, κόκκαλα, κέρατα, ἔλεφαντόδοντα. Ἐπειτα τὸν μετέφεραν εἰς τὴν πέτραν καὶ τέλος εἰς τὸν πυριτόλιθον, ὥστε τὸ ἀκόνισμα νὰ γίνῃ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς.

Τώρα κοντὰ εἰς τὰ ἔργαλεῖα τῆς ἐποχῆς τῶν πάγων προβάλλει ὁ πέλεκυς, ἓνας συνδυασμὸς τῆς χειρόσφηνας καὶ

τοῦ ροπάλου. Εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν πέτραν τὴν στερεώνουν ἐπάνω εἰς τὴν λαβὴν μὲ διαφόρους τρόπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἀπλούστερος εἶναι τὸ δέσιμον. Ἀργότερα ἔμαθαν νὰ τρυποῦν τὴν πέτραν καὶ τὸ ξύλον νὰ τὸ περνοῦν μέσα. Τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησεν ἕνα δυνατὸν ἐργαλεῖον καὶ ὄπλον μαζί, τὸν πέλεκυν, ὁ ὁποῖος ἐβοήθησε πολὺ τὴν τεχνικὴν ἀνάπτυξιν. Ἐνῶ ἕως τώρα ἔκοπτε μόνον κλωνάρια

Τοξόται (τοιχογραφία ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Ἰσπανίαν)

Τὸ ἰχνογράφημα ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῶν πάγων καὶ παρουσιάζει προχωρημένην τέχνην τῶν ἀνθρώπων τῶν σπηλαίων, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ ψυχικὰς διαθέσεις. Ἡ σκηνὴ παριστάνει κυνήγι ἢ χορὸν ἢ μαγικὴν τελετὴν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κυνηγίου.

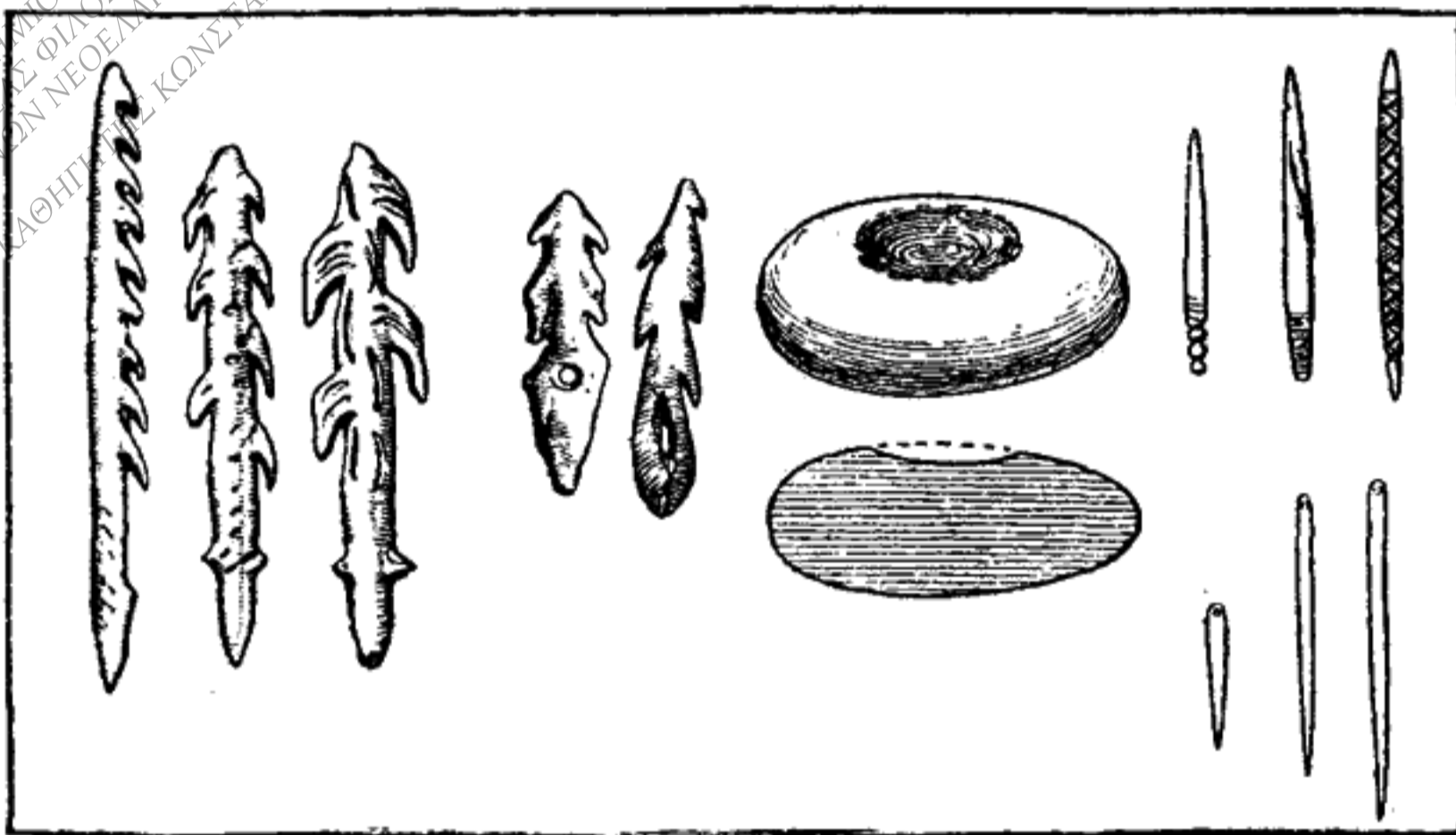
καὶ κλάδους διὰ νὰ κάμῃ ὄπλα καὶ καλύβην, τώρα κατορθώνει νὰ προμηθεύεται τὸ ὑλικόν, διὰ νὰ κατασκευάσῃ ἀμάξια καὶ καράβια καθὼς καὶ διὰ στερεώτερα ὄπλα. Διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι ἐτίμησαν πολὺ τὸν πέλεκυν καὶ εἰς πολλὰ μέρη τὸν ἐλάτρευσαν.

Τὴν θέσιν τῆς πέτρας τὴν ἐπῆρε τὸ μέταλλον, τὸ ὁποῖον ἐπροίκισε τὸν ἄνθρωπον μὲ νέαν δύναμιν. Αὐτὸ ὅμως ἐγένετο ἀργὰ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἡ χρῆσις τοῦ μετάλλου διὰ πρακτικὰ σκοποὺς ἐγένετο κυρίως ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποῦ

ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε νὰ τὸ λυώνη. Ὡς πρῶτο φυσερὸ ἐχρησιμοποίησε τὸν πνεύμονά του. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ κατασκευάσουν φυσερά, νὰ κτίσουν φούρνους καὶ νὰ τελειοποιήσουν τὴν τέχνην νὰ λυώνουν καὶ νὰ χύνουν τὰ μέταλλα. Παράλληλα ἀνεπτύχθη ἡ τέχνη τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν μεταλλείων, ἐργασία βαρυτάτη, τὴν ὁποίαν ἀφίνουν εἰς τοὺς αἰχμαλώτους τοῦ πολέμου καὶ εἰς τοὺς δούλους.

Τὰ ἐργαλεῖα, τὰ οἰκιακὰ σκεύη καὶ τὰ ἔπλα ἀπὸ μέταλλα εἶχαν μακρὰν ἐξέλιξιν καὶ παρουσιάζουν διαφόρους τύπους

Ἐργαλεῖα παλαιολιθικῆς ἐποχῆς

Ἀπὸ τὰ ἀριστερά: τρία καμάκια ἀπὸ κέρας τάρανδου, δύο μὲ τρίπα διὰ λουρί, γουδί σκαλισμένο εἰς πέτραν, τρεῖς ἀχμαὶ καὶ τρεῖς βελόνες ἀπὸ κόκκαλο.

ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς, τοῦ τύπου, τοῦ μετάλλου. Ἡ μεταλλουργία ἔφθασεν εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀνάπτυξιν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔγινε σιδηρουργός. Ὁ σίδηρος ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν συγκοινωνίαν, καὶ σημειώνει τὴν μετάβασιν εἰς νέον εἶδος πολιτισμοῦ, διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν λιθικόν.

3. Κατοικία, ἐνδυμασία, κοσμήματα

ΔΕΝΔΡΑ ΚΑΙ ΣΠΗΛΑΙΑ

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη φέρων εἰς τὴν ράχην τὴν κατοικίαν του, ὅπως ἡ χελώνη καὶ ὁ κοχλίας, οὔτε ἐνδεδυμένος

μέ μάλλινον ἐπενδύτην, ὅπως ἡ ἄρκτος καὶ τὸ πρόβατον, ἢ ἐφωδιασμένος μέ ἀδιάβροχον, ὅπως τὸ βόδι καὶ τὸ ἄλογον. Περισσότερον ἀπὸ κάθε ζῶον εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ φωλεᾶν καὶ ἀπὸ ἔνδυμα, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὸ σῶμα του.

Ἐκ τῆς μεγαλύτερας ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ὕπνος. Ἄλλ' ὁ ὕπνος θέλει ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν. Τὰ προχειρότερα καταφύγια, τὰ ὅποια προσφέρει ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι τὸ δένδρον, κοιλώματα μεταξὺ βράχων, ὅπαι τῆς γῆς καὶ ἰδίως τὰ σπήλαια.

Τὸ δένδρον εἶναι ὁ πρῶτος τόπος, ὁ ὅποιος ἐφιλοξένησε τὸν ἄνθρωπον. Ἐπλεκε τοὺς κλάδους μέ τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίσῃ θέσιν δι' ὕπνον, τὴν ἐγέμιζε μέ φύλλα καὶ βρῦα καὶ ἤμποροῦσε ἀπὸ τὴν ἐναέριον κλίνην του νὰ περιφρονῇ τὰ πηδήματα τῶν θηρίων. Ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχουν ὀλόκληρα χωριά πρωτογόνων, τὰ ὅποια εἶναι κρεμασμένα εἰς τὰ δένδρα. Ἐπίσης κουφώματα δένδρων ἐχρησίμευσαν ὡς καταφύγιον, ἀφοῦ καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τοὺς ἡμιπολιτισμένους χρησιμεύουν ὡς κατοικίαι.

Ἀσφαλισμένοι γωνίαι καὶ μέρη ἀπόκεντρα, ἀπόκρημνα μεταξὺ βράχων ἢ κορμῶν δένδρων, ὅπαι, τὰς ὁποίας εἶχαν ἀνοίξει τὰ νερὰ εἴτε οἱ σεισμοί, προσείλκυσον τὸν ἄνθρωπον. Ἐχρησίασθη πολλάκις νὰ παλαίσῃ μέ τὴν ἄρκτον, τὸν πάνθηρα ἢ τὴν ὕαιναν, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ καταφύγιον. Περιζήτητα ἰδίως ἦσαν τὰ σπήλαια. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Κρομανιὸν ἔζησαν κανονικῶς μέσα εἰς τὰ σπήλαια. Εἰς τὰ ψυχρὰ κλίματα καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν πάγων πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὰ σπήλαια ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς αἱματηρὰς συμπλοκάς. Εἶδαν πολιορκίας, ὅπως τὰ φρούρια, κατακτήσεις, ἀνακτήσεις. Ἐπίσης πολὺ ἔνωρις τὸ ἐνστικτον ὠδήγησε τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ ἀντροῦ του μέ φύλλα καὶ μέ κλάδους δένδρων ἢ καὶ πέτρες. Εἰς μέρη, ὅπου δὲν εὔρισκαν σπήλαια καὶ ἐπιέζοντο ἀπὸ τὸ κρύο, ἀνοίγαν ἕνα λάκκον εἰς τὴν γῆν, ἐμαζεύοντο ὁ ἕνας κοντὰ εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἐκοιμῶντο κάτω ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ τὸν πάγον.

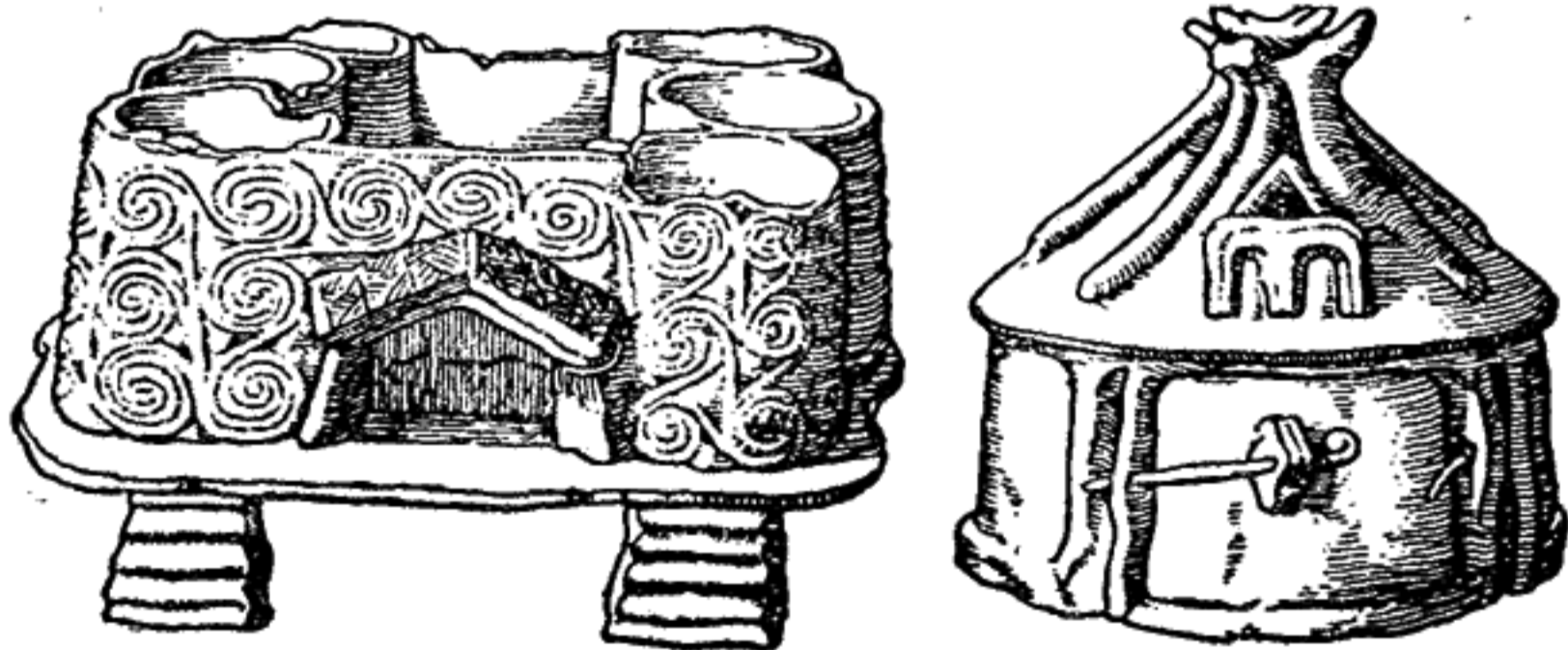
ΚΑΛΥΒΗ ΚΑΙ ΣΚΗΝΗ

Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀσφαλίσουν τὴν εἴσοδον τῶν σπηλαίων μὲ κλάδους ἢ κορμούς δένδρων, νὰ σκάπτουν τὴν γῆν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν καταφύγιον ἐναντίον τοῦ ψύχους, καὶ ἄλλα ὅμοια ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν κατασκευὴν τεχνητῆς κατοικίας.

Διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν φωτιὰν ποὺ ἔκαιαν εἰς ἀνοικτὸν χῶρον, ἐφρόντισαν νὰ στήσουν ἓνα φράκτην ἀπὸ κλάδους πρὸς τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔπνεεν ὁ ψυχρὸς νυκτερινὸς ἄνεμος. Ὅμοίους φράκτας μετεχειρίσθησαν, διὰ νὰ προστατεύσουν τὸ σῶμα των, ὅταν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διανυκτερεύσουν εἰς τὸ ὑπαιθρον. Τοὺς φράκτας τοὺς ἔθεταν εἴτε κυκλικῶς εἴτε εἰς τρόπον, ὥστε νὰ σχηματίσουν τετράγωνον.

Δὲν ἔμενε παρὰ νὰ βάλουν τὴν στέγην, διὰ νὰ ἔχουν τὸν ἀπλούστερον τύπον τῆς τεχνητῆς κατοικίας, τὴν καλύβην, εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὴν κυκλικήν, εἰς τὴν δευτέραν τὴν τετράγωνον.

Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατεσκεύασαν καλύβας εἰς διαφόρους χώρας καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὰς διάφορα σχήματα ἀναλόγως τοῦ κλίματος καὶ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν.

Ἵδριαι μὲ σχῆμα καλύβης (νεολιθικὴ ἐποχὴ)

Οἱ παλαιότεροι ἄνθρωποι συνήθιζαν νὰ δίδουν εἰς μερικὰ ἀγγεῖα τὸ σχῆμα τῆς κατοικίας των. Δεξιὰ ἀπομίμησις κυκλικῆς καλύβης, ἀριστερὰ πιθανώτατα πασσαλωτῆς κατοικίας.

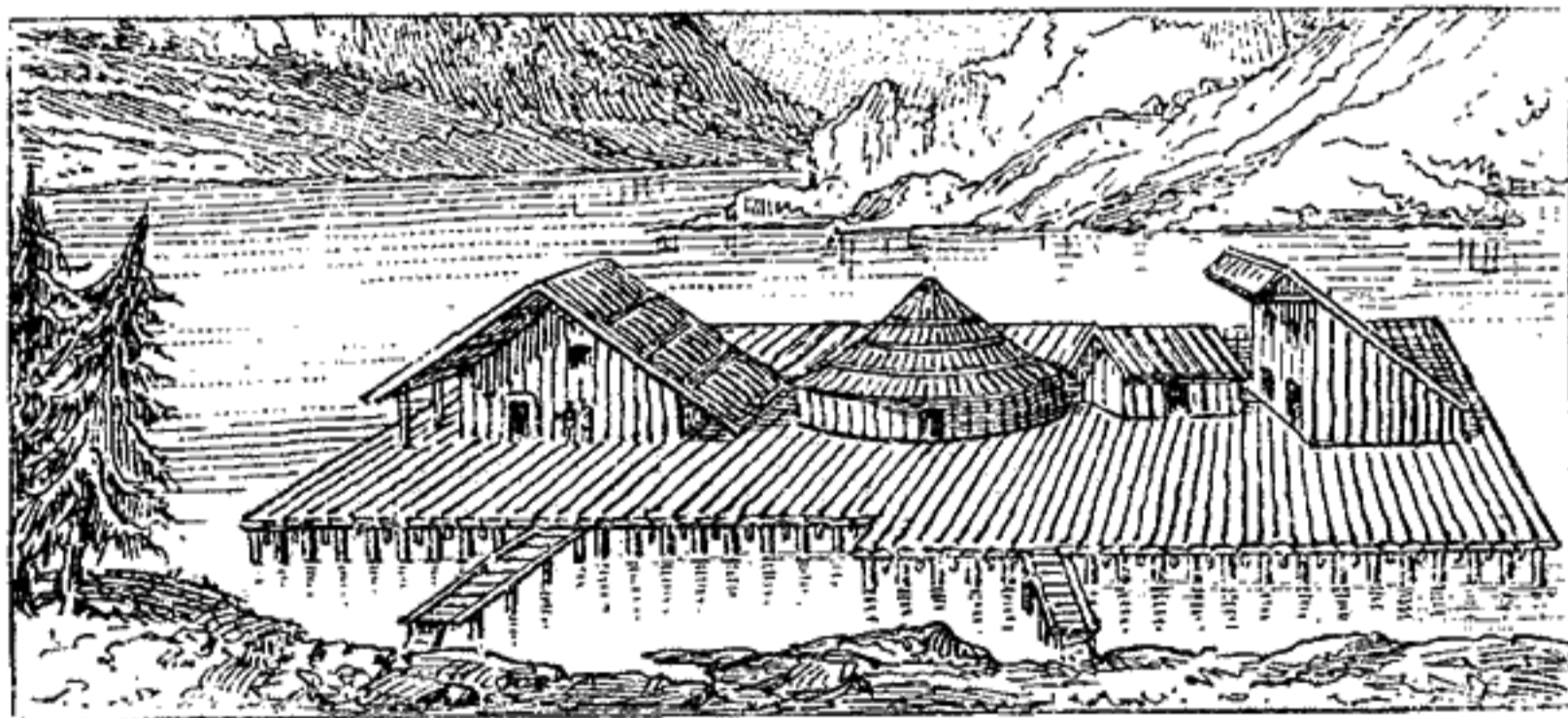
Ἡ παλαιότερα αὐτὴ καλύβη εἶχε μίαν εἴσοδον, ἡ ὁποία ἦτο συγχρόνως τὸ μόνον ἀνοιγμὰ της. Ὁ τύπος τῆς καλύβης αὐτῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη ἕως σήμερα. Τὴν συναντῶμεν εἰς πολλοὺς κατὰ φύσιν εἴτε καθυστερημένους λαούς. Οἱ πρωτόγονοι διέσωσαν τὸ σχέδιόν της εἰς τὰς παραστάσεις

τάς ὁποίας μᾶς ἄφησαν. Ἐπίσης ὠρισμένα ἀγγεῖα μιμοῦνται τὸν τύπον τῶν καλυβῶν.

Ἀργότερα ἔμαθαν νὰ φράττουν τὰ ἀνοίγματα μεταξύ τῶν κλάδων μὲ λάσπη, μὲ καλάμια, μὲ χλόην καὶ ἀπέκτησαν τοιοῦτοτρόπως εἶδος τοίχων. Ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη προετοιμάζεται εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν, ἰδίως ἡ οἰκοδομὴ μὲ πλίνθους.

ΥΠΟΓΕΙΟΙ ΚΑΙ ΠΑΣΣΑΛΩΤΑΙ ΚΑΤΟΙΚΙΑΙ

Κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, ἰδίως εἰς τὰς ὄρεινὰς καὶ ψυχρὰς χώρας, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζουν τεχνητὰ σπήλαια, δηλαδὴ ὑπογείους κατοικίας. Εἰς τὴν πλευρὰν ὑψώματος σκάπτουν ἓνα ὑπόγειον μὲ βάθος 2—3 μέτρα καὶ σχῆμα τετράγωνον ἢ κυκλικόν. Εἰς προχωρημένην ἐποχὴν στερεώνουν τὰ τοιχώματα μὲ λίθους, ἰσοπεδώνουν τὸ ἔδαφος μὲ τὸ ποδοπάτημα εἴτε μὲ χῶμα ἀνακατωμένον μὲ ἄργιλον εἴτε μὲ κοπανισμένον βράχον. Τὴν εἴσοδον κλείουν μὲ μίαν θύραν πλεκτὴν ἀπὸ κλάδους ἢ καλάμια. Εἰς μερικὰ μέρη ἔγινε συνδυασμὸς τοῦ ὑπογείου μὲ τὴν καλύβην.

Λιμναῖαι κατοικίαι (ἀναπαράστασις)

Πῶς ἦτο περίπου ἓνας συνοικισμὸς τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς εἰς τὸ ἄκρον μιᾶς λίμνης τῆς Ἑλβετίας.

Ἡ ὑπόγειος κατοικία ἦτο ἀρκετὰ διαδομένη. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διετήρησαν ἀνάμνησιν ἀπὸ τοὺς Τρωγλοδύτας καὶ σήμερον δὲν ἔλειψαν ἄνθρωποι κατοικοῦντες εἰς ὑπόγεια καταφύγια.

Ἐπίσης κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ κατασκευάζουν εἰς ὠρισμένα μέρη κατοικίας ἐπὶ πασσάλων. Ἐνῶ ἄλλοτε ἡ κατοικία ἦτο ὑπὸ τὴν γῆν, τώρα αἰωρεῖται μεταξὺ τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐκαμαν διαφόρους ὑποθέσεις, διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκοδομικῆς αὐτῆς. Ἐνα φαίνεται βέβαιον, ὅτι αἱ οἰκοδομαὶ ἐπὶ πασσάλων ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν καιρὸν ποῦ οἱ ἄνθρωποι ἀφίνουν τοὺς βράχους καὶ τὰ ὑψώματα καὶ κατεβαίνουν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ κυριώτερος λόγος νὰ κτίσουν ὑψηλὰ τὴν κατοικίαν ἦτο ἴσως ἡ ἀνάγκη νὰ ἀποφύγουν τὴν ὑγρασίαν, νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὴν αἰφνιδιαστικὴν πλήμμυραν, ἀπὸ τὰ ζῶα καὶ τὰ ὄχληρά

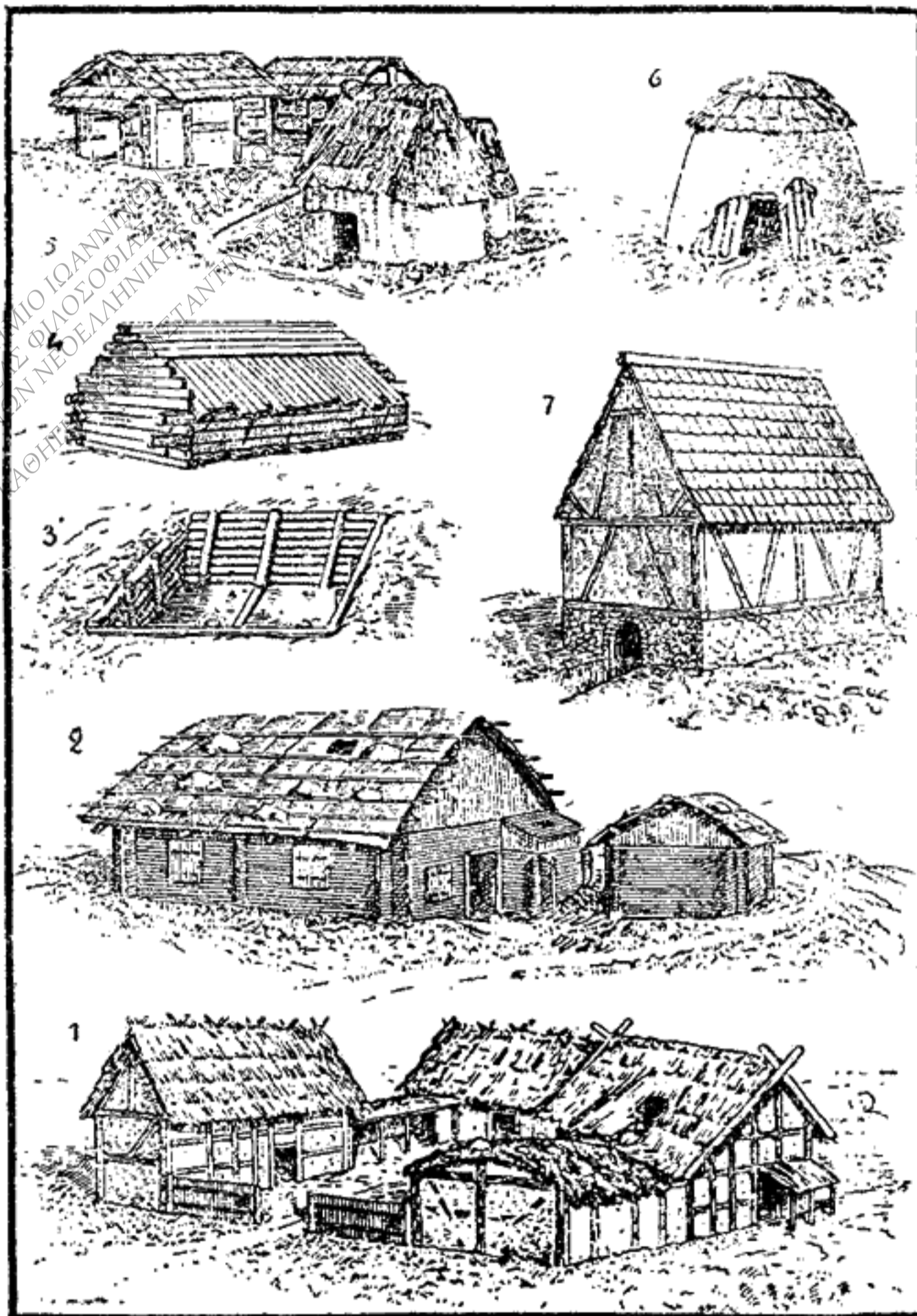

Οἰκοδομαὶ ἐπὶ πασσάλων εἰς τὴν Μανίλλην

Εἰς πολλὰς καθυστερημένους χώρας κατασκευάζουν καὶ σήμερον ἀκόμη οἰκοδομαὶ ἐπὶ πασσάλων ὅπως αἱ ἐνωτέρω, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τὴν Μανίλλην, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Φιλιππίνων νήσων.

ἔντομα. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς οἰκοδομῆς ἐπεκράτησεν ἰδίως εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἦτο σκεπασμένη ἀπὸ ἔλη, ὑπολείμματα, καθὼς εἶπαμεν, τῶν παλαιῶν πάγων. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ νέου λίθου ἔδειξαν ἰδιαιτέραν συμ-

πάθειαν νὰ κατοικοῦν ἐπάνω εἰς τὰ νερά. Καρφώνουν πασσάλους εἰς τὸν πυθμένα τῆς λίμνης εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ὄχθην, κατασκευάζουν ἐπάνω μίαν ἐσχάραν καὶ ἐπάνω

Κατοικίαι τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου

Τύποι κατοικιῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου εἰς τὴν Εὐρώπην. Αἱ ὑπ' ἀριθμὸν 1—4 εἶναι ἀρχαιότεραι, αἱ ἄλλαι (ἀριθ. 5—7) τῆς προχωρημένης ἐποχῆς (5ος π.χ. αἰών).

ἀπ' αὐτὴν κτίζουν τὴν κατοικίαν. Ἡ κατοικία αὐτὴ ἔχει ἀρκετὰ πλεονεκτήματα. Ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶδαμεν, προφυλάττει ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν τῶν δασῶν, εὐκολύνει τὸ ψάρευμα

καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀπορριμμάτων, τὰ ὅποια εἶναι πληγὴ διὰ τὸν πρωτόγονον. Ἐνίοτε κάθε ἐσχάρα ἔχει μίαν κατοικίαν, πολλάκις ὅμως ὀλόκληρα χωρία εἶναι κτισμένα ἐπάνω εἰς μίαν ἐσχάραν. Ἡ γέφυρα πρὸς τὴν ὄχθην ἦτο κατ' ἀρχὰς πολὺ μικρά, ἀργότερα ὅμως ἔλαβεν ἕκτασιν ἕως 300 μέτρα, ὥστε ὁ συνοικισμὸς νὰ κεῖται ἀρκετὰ βαθειὰ ἐπάνω εἰς τὴν λίμνην. Ἡ μάνδρα διὰ τὰ μεγάλα ζῶα καὶ ἡ ἀποθήκη διὰ τὰ χόρτα εὐρίσκονται εἰς τὴν ὄχθην περιφραγμένα ἀπὸ ἓνα πρό-

Ντόλμεν (Γαλλία)

χωμα. Πολλοὶ λαοὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἔζων εἰς ὁμοίας κατοικίας ἐπὶ λιμνῶν, ὅπως οἱ Σκύθαι π.χ. καθὼς τοὺς περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος.

ΞΥΛΟΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΙΘΟΔΟΜΗ

Ἀπὸ τὸν καιρὸν ποὺ κατεσκεύασαν πελέκεις εὐκολύνεται ἡ οἰκοδομὴ μὲ ξύλα. Ἀπὸ τὸ 4000 π.Χ. ἔχομεν ἀποδείξεις ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν ξυλίνες κατοικίας. Ἀναπτύσσονται διάφοροι τύποι εἰς τοὺς διαφόρους τόπους.

Ἐπὶ μακρὸν ἡ πέτρα ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν οἰκοδομὴν τῆς κατοικίας ἢ ἔχει μέρος πολὺ μικρὸν καὶ συμπληρωματικόν. Λίθους, μάλιστα ὀγκολίθους, μετεχειρίσθησαν μόνον

διὰ νὰ κατασκευάσουν κατοικίας εἴτε μνημεῖα διὰ τοὺς νεκρούς. Ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν ἑαυτὸν τους κατασκευάζουν ἐφημέρους καλύβας ἀπὸ κλάδους ἄργιλον ἢ ξύλα, διὰ τοὺς νεκρούς ἔστησαν λιθίνους τάφους τόσο μεγάλους καὶ τόσο στερεοὺς, ὡς νὰ ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν αἰωνιότητα. Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὴν Σκανδιναυικὴν χερσόνησον καὶ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Βορείου θαλάσσης καὶ ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἕως τὴν Μεσόγειον ὑψοῦνται ὀγκόλιθοι ἄλλοτε εἰς γραμμὴν ὡς τάγματα γιγάντων, ἄλλοτε μεμονωμένοι ὡς κωδωνοστάσια, οἱ ὅποιοι, ἂν δὲν εἶναι ὅλοι τάφοι, ἔχουν χωρὶς ἄλλο σχέσιν μὲ τοὺς ν -

Ἐκ τῶν Κυκλωπείων τάφων τῆς Εὐρώπης
(Γερμανία—Ἀννόβερον)

κρούς. Οἱ Εὐρωπαῖοι ὠνόμασαν τὰ μνημεῖα αὐτὰ ν τ ὀ λ μ ε ν ἤ μ ε ἶ ρ , δηλαδή τάφους γιγάντων, οἱ Ἕλληνες Κ υ κ λ ὠ π ε ι α τ ε ἶ χ η . Οἱ θολωτοὶ τάφοι τῶν Μυκηναίων καὶ αἱ πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου ἔχουν σχέσιν μὲ αὐτά.

ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Παραδέχονται σήμερα ὅτι ὁ παλαιότερός μας πρόγονος περιεφέρετο ἐντελῶς γυμνός. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερταλ πιθανώτατα δὲν εἶχεν ἰδέαν ἐνδυμασίας.